

Політика пам'яті як інструмент опору агресії Росії

THE ROLE OF EURASIAN GEOPOLITICAL PHILOSOPHY FOR KREMLIN'S PROPAGANDA BEFORE THE WAR IN UKRAINE

Kavaliauskas Tomas

Before the war in Ukraine that started on Feb. 24th, 2022, the Eurasian geopolitical philosophy, so popular among scholars as well as propagandists in Russia, was not in the discourse of the analyses in European Union. Before the war started, «Western» European politicians, also those in the Baltic States and Poland, did not pay much attention to the philosophical substantiation of why Kremlin claims Ukraine as its territory and culture. Philosophical substantiation on the basis of Eurasian geopolitical ideas were disregarded as inside Russian political «talks», however, some of those ideas were noticed after V. Putin's attempt to justify the occupation of Ukraine.

The speech given by V. Putin at the dawn of invasion was based on historical interpretations that denied sovereignty of existence of Ukraine and its nation. However, ten years before V. Putin started the war, he was using the rhetoric of Slavophil language that overlaps with the Eurasian geopolitical goals, used the idea of Aleksandr Dugin that Russia is unique civilization and has a mission to resist liberal powers of the West. Some of the vocabulary was redolent of the writer Solzhenitsyn, who regarded Putin as a savior of Russia and also regarded Russia as spiritual leader in geopolitical tasks. Lots of it on daily basis was repeated on Russian propagandistic TV channels in the form of «discussions» (hosted by such propagandists as Vladimir Solovjev) about the role of Russia in Europe and the world. Today, after the invasion to Ukraine, we see that such philosophy of Eurasian geopolitics, also known as the Russian Idea for Great Russia, has been the tool for Kremlin's propaganda in order to spread Russian imperialism in the XXI century.

ТРАВМА ПРОГРАНОЇ ВІЙНИ

Троян Сергій

Війна Росії проти України спричинилася до турбулентних змін, зокрема в перспективі історичної відповідальності РФ за вчинення акту агресії. Одним із його аспектів для усіх сторін збройного конфлікту є травма війни. Надалі для недопущення нової агресії російській державі й суспільству необхідно пройти через «травму програної війни».

Ключові слова: російсько-українська війна 2014–2022, травма, реваншизм, ностальгія, покаєння.

Російська агресія 2014–2022 рр. проти України зі всією очевидністю порушила питання правової та моральної відповідальності Російської Федерації як держави-агресора і російського суспільства, на підтримку якого вона спирається. Двоє моїх колег-істориків – українська енциклопедистка Алла Киридон (директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво», авторка оригінальної праці «Гетеротопії пам'яті» [2]) і американський дослідник Олександр Мотиль (професор політології Ратгерського університету, автор відомої праці «Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження» [5]) – вважають, що сучасній Росії для зцілення потрібна насамперед «травма програної війни». Тобто потрясіння від злочинів і втрат, заподіяних Росією і Росії від нічим невмотивованої агресії проти України з 2014 р. «Очевидно, з „російською душею” щось дуже і дуже не так, – резонно зауважив О. Мотиль. – Вона мала бути містичною, філософською, саморефлексивною. Натомість вона стала варварською, жорстокою та деструктивною. Російській душі потрібна серйозна операція. Або травма програної війни» [4].

Фактично в цьому ж ключі висловилася в ексклюзивному інтерв'ю Радіо Свобода під час конференції Ялтинської європейської стратегії (YES) в Києві американська історик, письменниця і журналістка Енн Епплбаум [1]. Вона заявила, що занепад Росії як імперії – неминучий. Саме війна, яку Росія невмотивовано розв'язала проти України, стала каталізатором останньої фази довгого історичного процесу – остаточного розпаду Російської імперії. Е. Епплбаум звернула увагу на тривкість імперських амбіцій у росіян, хоча на Заході очікували, що вони відійдуть від них ще в 1990-х рр. «Я думаю, що єдине, що може справді спрацювати зараз, єдине, що дійсно змінить свідомість росіян, це якщо вони програють цю війну і якщо вони зрозуміють, що програли», – вважає Е. Епплбаум. Тобто, йдеться про шокуючу терапію саме через травми програної війни.

Термін сам по собі перебуває в синонімічному ряду введеного знаним польським соціологом Піотром Штомпкою поняття «культурна травма» [6]. Йдеться, насамперед, про серйозний чи навіть шокуючий уражаючий вплив історичних подій на свідомість мас. Звідси, травма програної війни відрізняється від індивідуальної травми тим, що впливає на значну кількість населення, практично на все суспільство. Зазвичай така масштабна травма знаходить відображення в пам'яті поколінь, адаптація після неї триває до трьох поколінь, а наслідком є кардинальні зміни масової культурної ідентичності (тобто культурних традицій).

Оскільки вчинені Росією злочини проти держави Україна і її громадян є наслідком злочину під назвою акту агресії, то, відповідно, йдеться про воєнні злочини і злочини проти людяності, відповідальність за які несе і держава-агресор,

і конкретні виконавці злочинних дій. У моральному плані все це накладає на суспільство комплекс відповідальності за співучасть у злочинах, відомий як «травма війни». Йдеться про розуміння суспільством, яке їх вчинило, усієї трагічної невідворотності наслідків злочинних дій і неминучості та необхідності покарання злочинців як вищої міри справедливості.

Проте, на наш погляд, є щонайменше три вираження травми програної війни:

– *травма програної війни 1*, наслідком якої виступає реваншизм. Яскравим проявом такої травми, яка пояснювалася несправедливістю і жорстокістю відповідальності за війну і невдовзі призвела до викристалізації ідеї та практики реваншу, стала поразка кайзерівської Німеччини у Першій світовій війні;

– *травма програної війни 2*, результатом якої є покаєння. Хрестоматійним прикладом цього типу травми є вплив на німецьке суспільство поразки гітлерівського третього рейху у Другій світовій війні;

– *травма програної війни 3*, яка знаходить вираження у вигляді потужної остальгії чи ностальгії за втраченим минулим. У першому випадку – остальгії – яскравим прикладом є сум за втратою після 1989–1990 рр. Німецькою Демократичною Республікою східних німців, особливо представників середнього і старшого покоління. Наочним уособленням такої травми в плані ностальгії є ставлення сучасної російської влади, яке було перенесено і на російське суспільство, до розпаду СРСР як найбільшої трагедії ХХ ст. Звідси плекання ностальгії за минулою імперською «славою» і прагнення відродити її як спонукальний мотив агресії на пострадянському просторі у ХХІ ст.

Сучасна путінська Росія перебуває в парадигмі травми програної війни 1 і 3. Це підтверджують, зокрема, і висновки науковців на шпальтах «Дзеркала тижня»: «Чи дочекаємося каяття російського народу? Ми не знайшли жодного аргументу на користь того, що така подія може відбутися у найближчі двадцять років» [3]. Надзавдання полягає в тому, щоб внаслідок поразки у війні проти України на російському просторі отримав перевагу культурно-травматичний дискурс 2. Для цього, щонайменше, необхідні дві речі: перша – безумовна перемога України у війні, звільнення всіх тимчасово окупованих територій і вступ до ЄС і НАТО. Друга – засудження Спеціальним Міжнародним Трибуналом, подібно до Нюрнберзького, злочинів росіян і російської держави. У разі такої «травми програної війни» у мешканців наразі бездушно холодного простору площею понад 17 млн кв. км з'явиться шанс на покаєння. В іншому випадку трагедії Бучі, Бородянки, Мелітополя, Миколаєва, Харкова, Краматорська, Кременчука, Вінниці, Оленівки й іще сотень українських міст, містечок, сіл, як і трагедії Грозного, Алеппо, Герата, кишлаку Руху, перевалу Саланг чи Талукану, неминучі в майбутньому.

Джерела та література

1. Епплбаум Е. Війна в Україні – остання фаза остаточного розпаду Російської імперії. 11 вересня 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-rf-imperiya-zanepad/32028408.html>
2. Киридон А. М. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
3. Мініч А. Чи варто очікувати каяття російського народу? *Дзеркало тижня*. 2022. 03 жовтня. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chi-varto-ochikuvati-kajattja-rosijskoho-narodu.html>
4. Мотиль О. Групове згвалтування в Україні. URL: <https://zbruc.eu/node/111497>
5. Motyl A. J. Imperial Ends: The Decline, Collapse, and Revival of Empires. New York: Columbia University Press, 2013. 128 p.
6. Sztompka P. Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*. 2000. № 3(4). Pp. 449–466.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ ПАМ'ЯТІ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ ХАРКОВА, ДОНЕЦЬКА, ДНІПРА ТА ЗАПОРІЖЖЯ

Чегринець Святослав

У статті розглянуто репрезентацію пам'яті про Другу світову війну у міському просторі Харкова, Донецька, Дніпра та Запоріжжя, а саме вплив на цей процес російського вторгнення у 2014 та 2022 рр. Встановлено відсоткове співвідношення радянських та нерадянських «місць пам'яті», які зазнали декомунізації та переосмислення. У статті розглянуто «місця пам'яті», що присвячені Маршалу Жукову, жертвам «Катинського розстрілу» та радянським спецслужбам.

Ключові слова: «війни пам'ятей», Маршал Жуков, Катинський розстріл, радянські спецслужби.

Репрезентація пам'яті про Другу світову війну у міському просторі Харкова, Донецька, Дніпра та Запоріжжя у 1943–2020-ті рр. зазнала трансформації. За радянських часів «місця пам'яті» та об'єкти топоніміки усіх чотирьох міст ре-транслявали виключно радянський канон. Після розпаду СРСР міські еліти цих міст продовжували тиражувати радянський наратив Другої світової війни. У період з 1991 по 2013 рр. у Харкові, Дніпрі та Запоріжжі, хоча майже не було «воєн пам'ятей», однак з'явилися епізодичні виразники нерадянської пам'яті